

Michal Sládeček
Institut za filozofiju i društvenu teoriju
Beograd

UDK: 14 Wittgenstein : 1 Kant
Originalni naučni rad
DOI:10.2298/FID0902229S

PRE I NAKON ISTRAŽIVANJA: VITGENŠTAJN O POREKLU I KRAJU FILOZOFIJE*

Apstrakt. U ovom radu se pokazuje srodnost Vitgenštajnovih (Wittgenstein) stavova sa Kantovom transcendentnom dijalektikom u pogledu prirode filozofskih problema i njihove duboke ukorenjenosti u jeziku, mišljenju i sklonostima ljudskih bića. Sa time je povezano i pitanje funkcije filozofiranja, koju, prema obojici autora, čini otklanjanje ovih duboko usađenih problema. Autor zastupa tezu da se kod Vitgenštajna ne može govoriti o kraju filozofije ukoliko smatra da postoji prirodna sklonost ka filozofskim pogreškama čiji je uzrok u kompleksnosti jezika. Stoga autor kritikuje stanovište prema kojem je kod Vitgenštajna reč o antifilozofiji, odnosno o negativnom određenju filozofskog mišljenja.

Ključne reči: Vitgenštajn, filozofski problemi, gramatika, Kant, transcendentna dijalektika.

1. Pitanje kontinuiteta

U monografiji o Vitgenštajnu Strol (Stroll) je napisao: „Jednostavan čovek je onaj sa kojim je sve u redu, koga ne muče mentalni grčevi, i koji sebi ne baca prašinu u oči koja mu brani da vidi stvari kakve one jesu. Pre je tradicionalni filozof onaj koji ovo čini, ne vidi šta se nalazi ispred njegovog lica i, tražeći skriveno, juri za himerom.“¹ Većina laičkih poznavalaca filozofije, ali i određeni broj filozofa po obrazovanju, smatraće Strolovo stanovište opravdanim: u Vitgenštajnovim delima nije reč o filozofiji, nego o antifilozofiji; po svom duhu, ona je srodna skepticističkom putu oslobađanja subjekta od teoretiziranja radi postizanja pomirenja sa svetom i samim sobom; Vitgenštajnova filozofija ne sadrži argumentaciju, niti teoriju,

* Rad je nastao u okviru projekta Instituta za filozofiju i društvenu teoriju u Beogradu, pod nazivom *Regionalni i evropski aspekti integrativnih procesa u Srbiji: civilizacijske pretpostavke, stvarnost i izgledi za budućnost* (br. 149031), koji finansira Ministarstvo za nauku i tehnološki razvoj Republike Srbije.

¹ Stroll, A., *Wittgenstein*, str. 92.

nego je njena funkcija negativna; on smatra da je neophodno osloboditi se svih filozofskih zablude koje nas proganjaju, tako da je ona terapija koja odgovara medicinskom ili psihoanalitičkom tretmanu bolesti. Iako ovakvo viđenje sadrži deo istine, u narednim poglavljima nastojaću da obrazložim zbog čega Strolovu i njemu srodne interpretacije smatram nedostatnim i isuviše uprošćenim.

Mada se recentne diskusije o Vitgenštajnu pojačano usredsređuju na njegovo poimanje prirode filozofije,² reference na ova Vitgenštajnova shvatanja datiraju još od najranijih tumačenja. Tako gotovo svaki obuhvatniji zbornik ili monografija o Vitgenštajnovoj filozofiji sadrži i poglavlje o njegovom kritičkom suočavanju sa pitanjem značaja i vrednosti filozofije, njenog odnosa sa drugim naukama i oblicima znanja. Razlog tome je što nas sami Vitgenštajnovi stavovi stavljaju pred mnogobrojne nedoumice: Da li je anti-teorijski stav ujedno i antifilozofski, odnosno da li se poricanjem mogućnosti filozofske teorije sa vitgenštajnovske pozicije ujedno negira i smisao filozofije? Da li oslobađanje od filozofskih problema znači i kraj filozofije kao takve? Teži li Vitgenštajnova kasnija filozofija eliminaciji same filozofije, proglašavajući svoje stavove, kao što je to autor ranije tvrdio u *Tractatusu*, za besmislene kada oni bivaju usvojeni?³ Da li bi ona ispunila svoju misiju ukoliko bi nestao i poslednji filozof?

Naravno, nemoguće je sažeti i prokomentarisati Vitgenštajnovu shvatanje filozofije u celini, tako da će ovde biti reč samo o jednom tonu u njegovoj filozofiji, koji je jedan od centralnih. Bez obzira na konciznost njegovog jezičko-stilskog izraza, Vitgenštajnovu poimanje filozofije je veoma kompleksno i podrazumeva puno razjašnjenja a time i prilično prostora, tako da ću radi štedljivosti nastojati da se što više držim samog problema porekla i završetka. Pošto je u ovom radu reč o potencijalno kontroverznim stanovištima, on će delimično predstavljati tekstualnu egzegezu kojoj je cilj potkrepljivanje izloženih stanovišta, tj. da ukaže na njihovo korespondiranje sa Vitgenštajnovim stavovima.

² O ovome i novijoj literaturi o Vitgenštajnovom shvatanju filozofije vidi Kahane, G., Kanterian E., i Kuusela, O., „Introduction“, str. 18.

³ Kao što je poznato, stavovi *Tractatusa Logico-philosophicus* (u nastavku teksta: *Tractatus*), kao, i *Filozofskih istraživanja* (u nastavku: *Istraživanja* ili *Fi*) prema Vitgenštajnu su samoočigledni i jasni svakome ko se sa njima upozna.

Jedno od pitanja koje u poslednje vreme pobuđuje znatna neslaganja jeste pitanje evolucije Vitgenštajnovе filozofije, tj. da li postoji kontinuitet ili diskontinuitet, da li kasniji Vitgenštajn samo nadograđuje ili temeljno preispituje i odbacuje svoja ranija stanovišta. Tako se pojedine interpretacije zadržavaju na diskontinuitetu, dok drugi tumači ističu kontinuitet, doduše ne usled sadržinske doslednosti, nego u samoj metodi i svrsi kritike. Taj je kontinuitet izražen i kod pitanja prirode filozofije, bez obzira što je Vitgenštajnovо kasnije shvatanje znatno iznijansiranije – mada ne i kontrarno – od shvatanja filozofije i metafizike izložene u *Tractatusu*.⁴

Za razliku od metodoloških i sadržajnih pretpostavki, između *Tractatusa* i Vitgenštajnovih kasnijih spisa postoji značajna podudarnost osnovnih shvatanja o filozofiji. Stavovi o prirodi filozofskog istraživanja nisu temeljnije revidirani, što je prilično neočekivano ukoliko se ima u vidu obrt u samoj Vitgenštajnovoj filozofiji i njegova poznata samokritika. I kod ranijeg, i kod poznog Vitgenštajna filozofija je „kritika jezika“, ona je „aktivnost“, a ne eksplikacija osobina sveta, njeni stavovi ne objašnjavaju nego opisuju, razjašnjavaju, a ne postavljaju hipoteze. Za samu svakodnevicu, u primeni, ona je suvišna, jer njeni stavovi nastaju tek kada jezik „radi u prazno“.⁵ Može se reći da Vitgenštajnovо poimanje logike kakvo nalazimo u *Tractatusu* čini osnovu daljeg Vitgenštajnovog tretiranja filozofije. Ovakvo poimanje predstavlja sasvim očigledan primer metode rasvetljavanja aktivnosti jezika, kao i metode dovođenja do videla besmislenih stavova u filozofiji, pri čemu se izbegava upadanje u filozofske spekulacije – ovo su lajtmotivi celokupnog Vitgenštajnovog filozofskog opusa.

S druge strane, može se pokazati temeljna i teško premostiva razlika između metodoloških postavki *Tractatusa* i *Istraživanja* ukoliko prihvatimo jednu od dve teze. Prema prvoj, promenu u Vitgenštajnovom stvaralaštvu obeležava prelazak od jedne teorije ka

⁴ Standardno se govori o tri faze Vitgenštajnovog stvaralaštva (*Tractatus*, „srednji“, tj. verifikacionistički period i period koji počinje sa *Filozofskim istraživanjima*), dok se u nekim slučajevima govori i o četvrtoj fazi koju predstavljaju njegove poslednje zabeleške, odnosno spis *O izvesnosti*. Konačno, pojedini autori dodaju i period pre *Tractatusa*, odnosno zapisi objavljeni kao *Notebooks 1916–1918*.

⁵ Ovu metaforu „rada“ ili „obrtanja u prazno“ filozofskog jezika nalazimo u *Istraživanjima*, §132. Stav 4.112 *Tractatusa* je u istoj meri dobro poznat, i u njemu se tvrdi da je svrha filozofije u razjašnjavanju stavova, da ona nije doktrina, nego aktivnost logičkog rasvetljavanja mišljenja.

drugoj. Dok *Tractatus*, zajedno sa pratećom metafizikom, predstavlja razvijanje reprezentacione teorije jezika i teorije smisla kao odgovaranja istinitosnim uslovima, kasnija dela, sa kulminacijom u *Istraživanjima*, predstavljaju potpunu kritiku ove teorije utemeljenjem nove teorije koja počiva na stavu „značenje je upotreba“. Kako mnogi kritičari naglašavaju, početni pasusi *Istraživanja* označavaju opovrgavanje referencijalne teorije *Tractatusa*, takve čiji je zadatak utvrđivanje korespondencije jezika sa stvarnošću, i njena zamena teorijom baziranom na asertoričkim uslovima. Drugim rečima, u ovoj evoluciji je reč o prelasku od realizma ka antirealizmu. Reč je o recepciji Vitgenštajnovog razvoja koja je opstajala u dugom periodu, a koja se često u školske svrhe prezentira i u današnje vreme.

Oba ova čitanja su validna uz pretpostavku da se barem u jednom delu nalazi celovita teorija, što je u novije vreme postalo predmet osporavanja. Jedno drugo shvatanje diskontinuiteta odnosi se na antiteorijski *novum* koji uvodi kasniji Vitgenštajn. Dok je, naime, *Tractatus* punokrvno teorijski opterećen analizom klasičnih problema referencije, značenja, logičke strukture sveta itd., u *Istraživanjima* reprezentaciona teorija nije bila zamenjena alternativnom, nego *nijednom* teorijom. Kasnija Vitgenštajnova filozofija nema nužna obeležja teorije, nije ni sistematska, ni generalna, nego je primarno antiesencijalistička. Celokupan njen posao je opis funkcionisanja jezika, takvog kakvog ga zatičemo ovde i sada.⁶ Ukoliko se protežira neka teorija, čak i najumerenija, mora se predložiti teza na koji način stoji stvari nezavisno od nas. *Istraživanja*, očigledno, nemaju takvu pretenziju, a po mišljenju određene grupe teoretičara nema je ni *Tractatus*, bez obzira na zavaravajuće ontološke zahteve izložene u stavovima sa početka ovog dela.⁷ Aktivnost mišljenja, a ne prosto preuzimanje, posedovanje logičkih slika jezika čini poentu ranog

⁶ Ovakvo čitanje nije novijeg datuma, čak je postalo i opšte mesto u interpretacijama. Jedno od indikativnih stanovišta je Persovo (Pears, D), prema kojem se Vitgenštajn „pomerio od teoretiziranja ka čistoj deskripciji fenomena jezika“ (Pears, D., *The False Prison vol. 2*, str. 218). Ipak, u novije vreme se ovo antiteorijsko stanovište kasnijeg Vitgenštajna sve više ističe, zaoštravajući u pojedinim slučajevima Vitgenštajnovu tezu u toj meri da ga približavaju stanovištima postmoderne i skepticizma.

⁷ Up. Hutto, D. D., *Wittgenstein and the End of Philosophy*, str. 51. Reč je o autorima čiji su radovi sakupljeni u zborniku *The New Wittgenstein* (od novijih autora najeminentniji su Dajmondova (Diamond), Rid (Read), Krerijeva (Crary) i Konent (Conant)), a koji smatraju da su gotovo sve prethodne interpretacije prenebregavale antiteorijski i terapijski karakter *celokupnog* Vitgenštajnovog opusa.

Vitgenštajnovog dela, pri čemu primena pokazuje na čisti način ono što sami znaci nisu u stanju da izraze, ili što su znaci izrazili nejasno. Štaviše, moramo da uočimo smislenu upotrebu znakova da bismo uopšte mogli znati na šta se oni odnose.⁸

Iako *Tractatus* svojim stavovima o odslikavanju odaje utisak otkrivanja referencijalnog odnosa činjenica, u biti ovi stavovi ne znače ništa drugo do neeksplanatorno utvrđivanje onoga što je neophodno da bismo sebi predstavili svet. Ovakva usvojena perspektiva nije teorijska: njena je namera da razotkrije ono šta omogućuje mišljenje i govorenje o svetu.⁹ U skladu sa ovakvim nestandardnim čitanjem, analiza primenjena u *Tractatusu* predstavlja rasvetljavanje našeg mišljenja u određenim partikularnim situacijama uz pomoć razjašnjenja stavova. Namera ovog dela nije da otkrije, „pronade“ ili „proizvede“ hiperinteligibilne stavove, koji bi određivali suštinske osobine stvarosti. Stavovi *Tractatusa* ne služe otkrivanju kriterijuma inteligibilnosti ili smisaonosti stavova svakog jezika, kako se to tradicionalno pripisivalo ovom delu. Zbog toga, prema ovom tumačenju, otpada ideja da se kasnija Vitgenštajnova samokritika odnosila na ideju analize opšteg modela značenja, pošto Vitgenštajn nikada nije verovao da je ova ideja analize uopšte ostvariva. On nije nameravao da zameni obični jezik idealnim, ali je ipak smatrao da svi jezici, kao i sve vrste stavova imaju istovetnu generalnu formu, što će biti predmet kritike u kasnijim radovima.

Bez obzira na to da li su nova tumačenja u celini adekvatna, nacrt filozofije koji daje *Tractatus*, a koji se odnosi na filozofiju kao nekognitivnu, razjašnjavajuću i opisujuću intelektualnu disciplinu čini kopču sa *Istraživanjima*. Ključno mesto u filozofiji pripada analizi jezika, koja se striktno razlikuje od modela naučne analize, odnosno logičko-gramatička istraživanja su u potpunosti separata u odnosu na naučna. Svrha *Tractatusa* nije bila da prevede filozofiju u sigurno polje nauke, što je bila intencija Fregea i Russella, tako da se može govoriti o sasvim oprečnim filozofskim projektima Vitgenštajna s jedne i njegovih neposrednih uzora s druge strane. Filozofski stavovi opisuju ono što je imanentno jezičkom poretku i svetu, a da sami stavovi nisu utemeljeni u onom odnosu jezika i sveta o kojem ovi stavovi referišu. Logički poredak, koji je svojstvo svakog jezika i

⁸ Up. *Tractatus*, §3.262 i 3.326.

⁹ Up. Hutto, D. D., *Wittgenstein*, str. 70.

o kojem govore stavovi *Tractatusa*, čini krajnju granicu i mogućnost filozofskog istraživanja. Naravno, sam epistemološki status filozofskih zapažanja izloženih u ovom spisu je dubiozan, pošto je jedan od ciljeva dela da postavi jasnu demarkaciju između faktualnih stavova, čiji je pravi domen u naukama, od stavova koji to nisu, a u koje spadaju i filozofski stavovi, *eo ipso* i stavovi od kojih se sastoji i sam *Tractatus logico-philosophicus*. Pošto je totalitet istinitih stavova izjednačen sa stavovima (prirodnih) nauka, na stavove logike, kao i filozofije, ne mogu se primeniti istovetni kriterijumi validnosti.¹⁰

Ovo kontrastiranje filozofskih-razjašnjavajućih i naučnih-teorijskih stavova naglašeno je i u kasnijim Vitgenštajnovim tekstovima. Posmatrani iz ovog rakursa, stavovi filozofije nisu ni spekulativni, ni hipotetički, ali takođe ne kažu čitaocima-recipientima ništa novo o stanjima stvari, odnosno ne otkrivaju činjenice o poretku sveta. Bilo bi, stoga, bolje da se Vitgenštajn shvati doslovno, odnosno da su, kako sam govori u kasnijoj fazi, njegovi stavovi samo „podsetnici“, anamneza onoga što je svako od nas već znao. Njegove opaske služe kao instrukcije za „otkrivanje“ stvari koje znamo, ali nam nisu pred očima u slučaju kada se pojavi spekulacija – koja se javlja, kako će se ispostaviti, neizbežno. Tako stav „postoje fizički objekti“ nije ni besmislen u običnom smislu reči, niti ima empirijski sadržaj, već je u njemu implicirano jezičko pravilo, odnosno pokazuje nam na koji način je naš jezik strukturiran, kakav je poredak elemenata koji nam omogućuje „snalaženje“ u svetu.

Filozofija stoga tretira metafiziku poput devijacije ili intelektualne nevolje, tako da je treba smatrati za terapijsku disciplinu, o čemu Vitgenštajn govori u nekoliko navrata.¹¹ Ne postoji jedna filo-

¹⁰ Up. *Tractatus*, §4.11. kao i §6.53, u kojem Vitgenštajn tvrdi kako je ispravna ona metoda u kojoj se ne kaže ništa osim onog što se može iskazati (a to su stavovi prirodnih nauka), pri čemu u ono iskazivo ne spadaju stavovi same filozofije: oni se mogu samo pokazati, ali ne i dokazati. Ovo nas upućuje na paradoksalni problem besmislenih stavova koji imaju određeni značaj, odnosno koji su bez smisla na potpuno drugi način no što su to besmisleni skupovi reči ili normativni stavovi etike i estetike. Pojedini autori, poput Persa i Šultea (Schulte), primećuju da se, ipak, u samom *Tractatusu* nedovoljno distingviraju problemi i granice nauke s jedne i filozofije s druge strane i da je metoda *Tractatusa* pseudoscijentistička. Drugi autori, poput Dajmondove, smatraju da su, naprotiv, filozofski stavovi savim besmisleni i da se u *Tractatusu* tretiraju kao i sve druge besmislice.

¹¹ Najjasnije u *Fi*, §255: „Filozof tretira jedno pitanje; kao što se tretira neka bolest.“

zofska metoda, kao što ne postoji samo jedna ispravna medicinska terapija. Postoji, prema tome, mnoštvo različitih filozofskih terapija-metoda koje zavise od vrste problema, i na koje je, kao u medicinskim slučajevima, neophodno primeniti niz raznovrsnih postupaka lečenja. Filozofiju ne čini ništa drugo nego filozofski problemi, koji su individualizovani i partikularizovani.¹²

Rezultat filozofije je otkrivanje besmislica, odnosno tretman „povreda“ koje je osoba zadobila kada je naletela na zid jezika. U ovom slučaju autor povlači analogiju sa fizičkom medicinom, odnosno sa lečenjem fizičkih bolesti. S druge strane, tumači naglašavaju ona mesta u kojima Vitgenštajn govori o vlastitoj metodi kao psihoterapiji, u kojoj latentni nonsens treba da se otkrije kao manifestni. Analogija filozofije i psihoanalize naglašava negativnu funkciju filozofije, tako da je ona u ovom nekonstruktivnom smislu primenljiva samo na one osobe koje već „pate“ od određene bolesti. Za osobe koje ne osećaju nikakvu mentalnu nelagodu filozofija je nepotrebna.

2. *Ka transcendentalnoj dijalektici*

Vitgenštajn je, bez imalo sumnje, smatrao svoju filozofiju za novi početak i nastojao je da je razluči kako od tradicionalne metafizike, tako i od njemu savremenih tendencija u filozofiji. On govori o preokretanju celokupnog ispitivanja, u zaokretu ka konceptualnom rasvetljavanju filozofskih problema, u kojem je od suštinskog značaja razjašnjenje gramatike putem preglednog prikaza (*Fi*, §121). U posthumno objavljenim rukopisima se izričito govori o filozofskim istraživanjima kao o konceptualnim, pri čemu je u metafizičkom pristupu reč o nerazlikovanju faktualnog od konceptualnog istraživanja. Metafizičko istraživanje je u svojoj pojavi faktualno, usprkos tome što je problem konceptualne prirode (*Zettel*, §458). Reč je o pojavi u tom smislu što nas „površinski nivo“ zavodi da dva sistema iskaza i dva ispitivanja tretiramo kao homologna. Kada filozof kaže

¹² *Philosophical Grammar*, str. 193. U nastavku Vitgenštajn govori: „Filozofije jesu filozofski problemi. Zajednički element ovih problema doseže dokle i zajednički element u različitim regionima našeg jezika.“ Keni (Kenny) na osnovu ovoga zaključuje da i sam pojam filozofije u stvari poseduje tek skup karakteristika koje objedinjuju porodične sličnosti, a ne esencijalne osobine: ne postoji nešto što je zajedničko svim filozofijama (Kenny, A., *The Legacy of Wittgenstein*, str. 45).

da se izvor izvesnosti nalazi u subjektu, pošto su jedino lična mentalna stanja, kao što su impresije oseta, svest o sebi, emocije, bolovi itd. neposredno dostupna, njegovo stanovište deluje kao empirijski potkrepljeno, dok je u stvari reč o konvenciji izražavanja, odnosno osobenim pravilima određene jezičke igre. Stav da drugi znaju moja mentalna stanja na način na koji ih ja poznajem nije lažan, već je ovaj stav neadekvatan jer ne proizilazi iz naše jezičke igre, odnosno predstavlja devijaciju u odnosu na usvojenu jezičku igru. Stav „jedino su (moje) impresije realne“ izgleda kao iskaz o objektu, ali ne postoji iskustvena činjenica koja bi ovaj stav dovela u pitanje.

Na ovom primeru se otkriva kako se u metafizici ne razlikuju iskaz o činjenici i iskaz o pravilu, kao kada se etalon, na primer prototip metra koji se čuva u Francuskoj, smatra za činjenicu da je taj doćični štap dugačak jedan metar. Definicija jednog metra, međutim, ne čini ovaj iskaz tačnim. U *Istraživanjima*, kao i prethodno u *Tractatusu*, demonstrira se način na koji metafizika propušta da svojim iskazima dâ značenje. Vitgenštajn na mnoštvu primera pokazuje način na koji metafizičar upotrebljava jedan izraz, a da on ne spada u određenu adekvatnu jezičku igru, ili pak izraz ne spada ni u jednu jezičku igru tako što metafizičar iznalazi znak koji funkcioniše samo u njegovoj idiosinkratičnoj gramatici. Zbog toga, dovođenje „reči natrag iz njihovih metafizičkih ka njihovom svakodnevnom značenju“ (*Fi*, §106) omogućuje razrešenje filozofskih problema kod kojih upotrebljavamo izraz van jezičke igre od one koja je podesna za njega.¹³

Osim toga, nas obmanjuje i površinska sličnost gramatikâ pojedinih iskaza ili pojmova. Neretko inkliniramo ka istovetnom tumačenju reči i stavova koji imaju *prima facie* analognu gramatičku strukturu, ali koji su suštinski različiti (*The Blue and Brown Books*, str. 7). Tako su, na primer, filozofi matematike počev od Platona bili zavodeni gramatičkim analogijama. Vitgenštajn se pita da li bi mogli da se bavimo aritmetikom a da ne dođemo na ideju da izričemo aritmetički iskaz i pri tome ne budemo privučeni sličnošću između, recimo, operacije množenja i iskaza. Kada shvatimo da smo pogrešili u množenju, to nam može izgledati kao istovetna greška kao kada tvrdimo da je kiša padala u slučaju kada se ispostavi da nije. „Navikli smo da govorimo ‘2 puta dva je 4’, i pomoćni glagol ‘je’ preokreće ovo u iskaz, i

¹³ Up. *Big Typescript: TS 213* (u nastavku: *BT*), 430., kao i Kenny, A., „‘Philosophy States only What Everyone Admits’“, str. 175.

prividno utvrđuje blisko srodstvo sa svime što nazivamo 'iskaz'. Dok je, međutim, to stvar samo veoma površne povezanosti.¹⁴

Još jedan uzrok nedoumica leži u našoj sklonosti ka generalizaciji. Kada kaže da „nas je slika zarobila“ (*Fi*, §115), očita je Vitgenštajnova aluzija na nedostatke samog *Tractatusa*. On pretpostavlja da sklonost ka generalizaciji ima jasno „opravdanje“ u samoj logici jezika: „Ako je *jedan* stav slika, tada svaki stav mora da bude slika, jer sve moraju biti iste prirode“ (*Zettel*, §444). Osobina referencijalnosti se tako transponuje na celokupni jezik, jedno pravilo postaje opšti model analize, a aspekti jezika koji se ne uklapaju u model bivaju otpušteni kao nonsensi. Tada mislimo da smo shvatili ceo jezik u slučaju kada nam je pred očima jedan njegov segment.

Ovaj poslednji problem povezan je sa još jednom idejom koja ima poreklo u *Tractatusu*, sa konceptom ideal-jezika. U metafizici su često prototip i sam predmet istraživanja nedistingvirani. Metode upotrebe idealnotipskih pravila, veštački poboljšanog jezika i hipotetičkih egzemplarnih jezičkih igara služe kao heuristička sredstva za razjašnjavanje i imaju sasvim legitimnu primenu. Filozofske teškoće nastaju kada se ta sredstva koriste kao opisi stanja stvari. U metafizičim razmatranjima naša jezička reprezentacija sveta postaje poistovećivana sa objektom, sa karakteristikama samog sveta na koji se odnosi. Jezičke idealizacije dobijaju u metafizici svojstva transcendentale osnove realnosti i nužnih istina, dok je, prema Vitgenštajnovj kritici, ovde reč o čisto gramatičkim relacijama, o pravilima upotrebe koje smo izolovali radi potreba razjašnjenja.

Nedovoljna distinkcija faktualnih i konceptualnih stavova, odnosno upotrebe same i pravila upotrebe, primena izraza izvan konteksta jezičke igre, sklonost ka neadekvatnim gramatičkim analogijama i preteranim generalizacijama osnovne su greške u koje upadamo kada se bavimo filozofijom. Grešimo nevoljno i spontano, tako da teškoće izazvane filozofijom nemaju uzrok u intelektu, nego je njihov uzrok „dublji“. Vitgenštajn smatra da su volja i emocije odgovorni za nevolje, a ne nedostaci intelektualnih sposobnosti¹⁵ Augustinova koncepcija jezika, koju Vitgenštajn analizira na početku *Istraživanja*, a prema kojoj reči stoje umesto stvari (tj, imena

¹⁴ *Remarks on the Foundations of Mathematics* (u nastavku: *RFM*), Appendix 3, page 117, 4.

¹⁵ Up. *BT*, 406.

umesto objekata), pri čemu su sve rečnice deskripcije, je za ljude najprirodniji način na koji poimaju jezik¹⁶ – kao što je „prirodno“ da, tamo gde u ljudskim bićima ne vidimo telo, smatramo da postoji objekat koji nazivamo dušom. No ovaj najprirodniji način je ujedno uzrok najrasprostranjenijih nesporazuma i zabuna u filozofiji.

Predstavu o stanovištu prema kojem filozofija predstavlja di-storiju inače ispravnog svakodnevnog jezika možemo naći u pojedinim Vitgenštajnovim stavovima, u kojima se artifičijelnost i suvišna generalizovanost filozofije optužuje za dovođenje u zabludu i produkovanje konfuznog mišljenja. Cilj istraživanja bi, kako se čini u ovom slučaju, bio odbacivanje filozofije kao uzročnika zbrke, no tada bi problemi postali još uporniji. U neobjavljenim spisima Vitgenštajn tvrdi nešto drugo: „Filozofski problem predstavlja svesnost nereda u našim pojmovima i može biti rešen njihovim dovođenjem u red.“¹⁷ Ovde uočavamo inverziju antifilozofskog stanovišta u standardnom smislu. Svesnost, a ne nesvesnost nereda u našim konceptima je karakteristična za početak filozofije, tako da je problem realan i nije produkt filozofove subjektivne konfuzije. Mada ljudske osobe stvaraju probleme kada počinju da „misle filozofski“ (dakle, kada upadaju u iste greške koje smo ranije opisali, kao što su pogrešne analogije, neadekvatne jezičke igre itd), stvar je same filozofije da pokaže da problemi ne postoje (*Philosophical Grammar*, str. 47, §9). Sama filozofija nailazi na već postojeće sirove probleme, zatekla je nered u pojmovima pred vratima.

Neko može, ipak, primetiti da je u ovom slučaju reč o nedostacima u samoj tradicionalnoj filozofiji i da vitgenštajnovski nastrojeni filozof ima za cilj analizu problema radi postizanja jasnosti i preglednosti u inače mutnom filozofskom mišljenju. Tada bi greška ležala u predvitgenštajnovskoj, „prekritičkoj“ filozofiji. Očito, Vitgenštajn smatra da je postizanje preglednosti cilj njegovog filozofiranja, ali ne naznačava da njegovi prethodnici nisu takođe imali tu „svesnost o neredu“, akceptirali ga i pokušavali nered da otklone

¹⁶ Wittgenstein, L., *Manuscript 141*, 1. Prema: Baker, G., and Hacker, P. M. S., *Wittgenstein: Understanding and Meaning, Part I: Essays*, str. 1.

¹⁷ *BT*, 421. Čini se da su Vitgenštajnovi učenici i najraniji tumači, naročito oni koji su bili pod uticajem Bousme (Bouwisma, O. K.) i njegove interpretacije, previđali ovaj stav i nose deo odgovornosti za mnenje o „antiintelektualnom“ i „antifilozofskom“ stanovištu Vitgenštajna. Up. Cook, J. W., „Bouwisma on Wittgenstein’s Philosophical Method“, str. 317.

(prema Vitgenštajnu, najčešće bez uspeha i stvaranjem još većeg nereda). Sopstveni *novum* on vidi u pristupu, u otkrivanju metoda koje imaju za cilj filozofsko-gramatičko sagledavanje tradicionalnih filozofskih problema. Umesto definisane eksplanatorne teorije, kakvom su je videli njegovi prethodnici i većina savremenika, filozofija treba da postane *aktivnost* koja opisuje upotrebu jezika.

U *The Blue and Brown Books* Vitgenštajn je takođe sasvim određen: „Filozofija, bar kako mi upotrebljavamo tu reč, jeste borba protiv fascinacije koju oblici izraza ispoljavaju na nas“ (*The Blue and Brown Books*, str. 27). Filozofski problemi (odnosno problemi filozofske gramatike) izgledaju gotovo sasvim neiskorenjivi zbog toga jer su uvreženi u najstarijim i najdubljim slojevima našeg jezičkog delanja. Oni se nalaze učvršćeni u našim „navikama mišljenja“. Ovi gramatički problemi su povezani sa najstarijim slikama koje su pohranjene u samom jeziku: „Ljudska bića su duboko ukorenjena u filozofske, tj gramatičke probleme“ (*BT*, 423). Ukoliko su filozofski problemi stacionirani na takav način, ne čudi što njihovo savlađivanje zahteva izuzetno pregnuće. Ljudska bića je, prema tome, potrebno osloboditi od „neizmerno različitih asocijacija“ kojima je podložno njihovo mišljenje, a to porazumeva „regrupisanje“ celog njihovog jezika – terminom „regrupisanje“ Vitgenštajn se jasno otklanja od poziva na ideju „reforme“ jezika, ideju koja je neuskладiva sa njegovom intencijom opisivanja prakse svakodnevnog jezika.

U istom odeljku iz *Big Typescript: TS 213* Vitgenštajn pominje i „subjektivnu“ osnovu ovakvih navika: ljudi su inklinirali, i još uvek inkliniraju ka razmišljanju na način preplitanja asocijacija (*BT*, 423). Eliminisanje zavodljivih asocijacija moguće je samo kod onih osoba koje osećaju nelagodu usled ove neuređenosti, koje žive u instinktivnom nezadovoljstvu jezikom. Pošto je sam jezik prepun zamki, sadrži beskrajnu mrežu izgaženih lažnih puteva (*BT*, 423), nedogmatska filozofija teži preglednosti, tako da su osobe koje nemaju potrebu za transparentnošću u argumentaciji izgubljene za filozofiju (*BT*, 421).

Stoga i nema mesta čuđenju kada neko smatra da u shvatanju realnosti nismo napredovali dalje od Platona, da u filozofiji nema progressa ili da nas zaokupljaju isti problemi koji su zaokupljali i antički svet. Oni koji tvrđenje postavljaju na ovaj način, ne shvataju prirodu problema, koja leži u konstantnosti jezičkih oblika koji nas neprestano

zavode, nagone ka tome da nas zaokupljaju iste nedoumice: „Sve dok je tu pomoćni glagol ‘biti’, koji kao da ima istu funkciju kao ‘jesti’ i ‘piti’, sve dok su tu pridevi ‘identično’, ‘istinito’, ‘lažno’, ‘moguće’, sve dok se govori o ‘toku vremena’ i ‘rasprostranjivanju prostora’ itd., itd., ljudske osobe će nastavljati da se sudaraju sa istim misterioznim teškoćama i da zure u nešto što nikakvo objašnjenje izgleda nije u stanju da otkloni“ (BT, 424). Ljudska bića tada smatraju da su otkrila granice ljudskog razuma i njihova žudnja za prekoračenjem okvira mogućeg saznanja nagoni ih da pomisle kako mogu da shvate šta je iza ovih granica. Vitgenštajnov je savet sasvim kantovski: podići zidove tamo gde jezik nailazi na sopstvene granice (BT, 425). To je i pozitivni rezultat filozofije – otkriti delove čiste besmislenosti.¹⁸

Vitgenštajnova zapažanja o permanentnim zavodnjima do kojih nas vode nesmotrena uopštavanja, neprimerene jezičke figure i kategorijalne greške analogna su Kantovoj ideji *metaphysica naturalis* kao prirodne dispozicije uma. Ljudski um se otiskuje do takvih pitanja na koje se ne može odgovoriti putem primene na iskustvo, no na to ga nije navela „obična taština mnogoznalaštva“,¹⁹ već je reč o „prirodnoj i neizbežnoj iluziji“: „Ima dakle prirodna i neizbeživa dijalektika čistoga uma, ne takva u kojoj se možda kakva šeptrlja zbog nedostatka znanja sama zapleće, ili koju je umjetno izmislio kakav sofist da bi zbunio razumne ljude, nego koja neminovno pripada ljudskom umu.“²⁰ Metafizička pitanja su data u samoj prirodi uma, ona su sudbinska, jer um ima „osobitu sklonost“ da prekoračuje granice svoje smisaone upotrebe (Kču, str. 292). Stoga je metafiziku principijelno nemoguće otkloniti, ali sa njom će ubuduće ići i njena dijalektika, koja sprečava metafizičke zablude, što je, prema Kantu, najznačajniji zadatak filozofije.²¹ Ipak, u Kantovom sistemu ova čista uporeba načela uma može da ima svoje značenje u praktičkoj upotrebi, njima se ne rukovodi teorijski, nego praktički interes – Vitgenštajn bi rekao da je filozofija stvar volje i emocija, a ne intelekta.

¹⁸ Udarci koje smo zadobili udarivši o zid jezika omogućuju nam da shvatimo pravu vrednost ovog otkrića (BT, 425). „Rezultati filozofije su otkrivanje kakve čiste besmislice i gukâ koje su izrasle razumevanju kada je naletelo na granice jezika“ (Fi §119). Moj prevod se donekle razlikuje od prevoda na naš jezik iz 1980. godine.

¹⁹ Kant, E., *Kritika čistoga uma* (u nastavku: Kču), str. 382–383.

²⁰ Kču, „Predgovor prvome izdanju“, str. 7., kao i str. 157. Treba obratiti pažnju na često isticanje reči „prirodno“ kod Kanta.

²¹ Kču, „Predgovor drugome izdanju“, str.19.

U Vitgenštajnovoj koncepciji, kao i u Kantovoj, izvor metafizike leži u težnji da se mišljenje otrgne od vlastitih granica. I jedan, i drugi nastoje da razoružaju metafiziku ukazujući na nerazrešive teškoće sa kojima se ona suočava kada nastoji da primeni kategorije izvan njihovog empirijskog domena, odnosno da iskaze upotrebi mimo njihovih uobičajenih primena u jezičkoj igri. Metafizički izrazi, kao što su na primer nužnost, beskonačnost ili imaterijalnost, dobijaju svoj eterički smisao jer se koriste izvan njima svojstvenog konteksta. Vitgenštajn se ne približava Kantovoj analitici (kao što pretpostavljaju pojedini prokantovski tumači Vitgenštajna), nego njegovoj transcendentnoj dijalektici, koja ima „skromniji“ zadatak otkrivanja privida transcendentnih sudova i sprečavanja da taj privid ne bi zavaravao.²²

Ovo jasno i pregledno određenje domena jezika/mišljenja i ograničenje njihovih pretenzija jeste, prema obojici autora, cilj, tj. prva i najvažnija stvar nedogmatske filozofije. Mada je kod obojice povremeno prisutno ubeđenje da će metafizički problemi biti u potpunosti odbačeni, da će se ograničiti svaki štetni uticaj metafizičke filozofije (Kant), odnosno da je moguća potpuna „transparentnost njene /filozofske/ argumentacije“ i da „filozofski problemi treba *potpuno* da nestanu“ pošto je jasnoća za kojom težimo „potpuna“ (Vitgenštajn),²³ čini se da, ipak, prevladava stanovište da se njena demisija može pokazati kao preuranjena, da ne mora biti definitivna i potpuna usled nesporazuma ukorenjenih kako u jeziku tako i u sklonostima samih subjekata.

Može se dati primedba da su i drugi filozofi takođe ukazivali na pogrešnu upotrebu reči i pogrešni način suđenja u pojedinim filozofijama (na primer, kod sofista, sholastičara, racionalista itd). Kant i Vitgenštajn, pak, poreklo zablude vide kao „prirodno,“ u iluziji uma ili jezika. Ove zablude nisu otklonjive na način na koji bismo, na primer, prepravili gramatičke greške ili neutralisali senzorne iluzije. Oba autora zahtevaju više od kognitivnog uvida u grešku. Zahvat otklanjanja metafizike je posebno radikalno kod Vitgenštajna, koji smatra da je radi oslobođenja od teškoća metafizike neophodno promeniti naše mišljenje i život, našu „životnu formu“.²⁴

²² *Kču*, str. 157. Vitgenštajn u *Istraživanjima* govori o zaslepljenosti idealom, koja nam ne dozvoljava da vidimo stvarnu primenu jezičke igre (*Fi*, §100). „Ideal je, u našim mislima, čvrsto usađen“ (*Fi*, §103).

²³ *Kču*, „Predgovor drugome izdanju“, str. 19.; *Fi*, §133. i 92., kao i *BT*, 408. i 421.

²⁴ Up. *RFM*, str. 132, 23.

Osim oko porekla zabluda, obojica mislilaca slažu se i oko upotrebljivosti filozofskog mišljenja. U poglavlju „Kanon čistoga uma“ Kant kaže: „Dakle, najveća i jedina korist svake filozofije čistoga uma zacijelo je samo negativna, jer ne služi kao organon za proširivanje, nego kao disciplina za određivanje granica, a mjesto da otkriva istine, ima ona samo tu tihu zaslugu da sprečava zablude“ (Kču, str. 350). Čini se da bi Vitgenštajn, uz terminološke modifikacije, mogao ovaj stav da unese kao paragraf *Istraživanja*. Funkcija filozofije je terapijska, a ne konstruktivna, jer nikako ne dovodi do novih saznanja i svežih otkrića, nego ostavlja sve kako jeste: njena je uloga u rasvetljavanju nesporazuma određivanjem granica delovanja jezika i raščišćavanjem nereda koji je nastao njegovom nesmotrenom upotrebom. Filozofija otklanja nesporazume koji su prouzrokovani „izvesnim analogijama između izražajnih oblika u različitim oblastima našeg jezika“ (*Fi*, §90). Kada vitgenštajnovski filozof „otkriva“ značenje, tumači ili formuliše koncepciju, tada nema potrebe za otkrivanjem nečeg novog, nepoznatog i sakrivenog: on ukazuje na ono što je uvek već imanentno jezičkoj praksi.

3. Na kraju filozofiranja

Razjašnjavanje problema oslanjanjem na postojeće gramatičke prakse ne podrazumeva, nasuprot nemalom broju interpretacija, kvijetizam, pasivnost i konzervativnost. Vitgenštajn svakako ne poriče mogućnost radikalnih i neočekivanih promena značenja pojmova, koje se, u svetlu novih iskustava i korisnosti, mogu označiti kao progresivne. Štaviše, promene koje su predmet Vitgenštajnovih zapažanja su fundamentalnije od proste prepravke postojećih izraza ili dodavanja novih koncepata i stavova. Konceptualne promene o kojima Vitgenštajn govori transformišu „viđenje“ stvari, one su aspektualne i nastaju kao transformacija šireg okvira jedne jezičke igre, tako da je promena pojmova i njihovog značenja omogućena promenom same jezičke igre i *vice versa*. Pravi, prevratnički doseg Kopernikove i Darwinove teorije nije bio u otkriću istinite teorije, nego u otkrivanju nove, plodnije tačke gledišta.²⁵

Ipak, pitanje konceptualne promene je pre svega praktično, a ne filozofsko. Bez obzira što njen opis ima izuzetan značaj, konceptu-

²⁵ *Culture and Value*, 18e. Moglo bi se dodati: i adekvatnije jezičke igre.

alna promena nije stvar filozofije: „Jedna takva reforma za određene praktične ciljeve, poboljšanje naše terminologije radi izbegavanja nesporazuma u praktičnoj upotrebi, sasvim je mogućna. Međutim, to nisu slučajevi kojima mi treba da se bavimo. One zbrke kojima se mi bavimo u neku ruku nastaju onda kad se jezik obrće u prazno, a ne kada funkcioniše.“²⁶ Da li, prema tome, filozofija može da doprinese reviziji koncepata i normativnih stavova? Da – utoliko jer omogućuje „raščišćavanje terena“, razjašnjavanje pojmova, normi i stavova, raščinjavanje jezika, oslobađanje od obmanjujućih slika, analogija, simbolizama itd. Ne – ukoliko se smatra da promene uvodi nezavisno od iskustva, praktične primene i ustaljenih jezičkih praksi prihvatelnih od strane drugih osoba. Kao jednakovredni učesnik u raspravi, vitgenštajnovski filozof je ujedno i demokratičan i realističan: demokratičan, jer prihvata da svako ima pravo da prevrednuje norme i predloži nova značenja; realističan, jer ima u vidu da su predlozi filozofa, ma kako uverljivo obrazlagani, neretko završavali u ćorsokaku. Kada predlaže promene, filozof prestaje da bude „građanin mimo zajednice“, postajući „misilac u svetu“. On nije ni bolji, ni gori, nego je učesnik u aktivnostima kao i svako drugo ljudsko biće.

Prema tome, iako filozofi nisu u povoljnijem položaju od drugih osoba, oni mogu da pomognu u artikulisanju, otkrivanju i kritikovanju određenih oblika saznanja, izražavanja, normi, vrednosti itd. Oni su ravnopravni sa ostalim osobama u diskusiji i zbog toga jer za razrešavanje pojedinih problema nisu dovoljna samo intelektualna sredstva. Etički problemi se *prima facie* nameću kao primer takvih ne-samo-intelektualnih nedoumica, pošto podrazumevaju interes drugih ličnosti. Filozofija može značajno da doprinese razjašnjavanju i otkrivanju uzroka problema samo uz prihvatanje drugih osoba: bez obzira na neophodnost i težinu značenja refleksije, filozof, ipak, ne može sam da formira konceptualni i vrednosni sistem, niti da ga svojevoljno promeni.²⁷

²⁶ *Fi*, §132. Ovo je bitno za pravu sliku Vitgenštajnovog limitiranog kantijanstva: autor ne govori o krivici filozofije kao takve za to što se naš jezik gubi funkciju, jer se „obrće u prazno“.

²⁷ Jedan od filozofa koji je uticao na Vitgenštajna, Šopenhauer (Schopenhauer), o ovome kaže sledeće: „Naime, svaki čovek je u stvari intuitivno, ili *in concreto* svestan svih filozofskih istina, ali dovesti te istine u njegovo apstraktno znanje, u refleksiju, jeste posao filozofa, koji dalje niti ima šta da čini, niti može“ (Šopenhauer, A., *Svet kao volja i predstava*, str. 338).

Bez obzira na njenu teorijsku neplodnost u rešavanju problema, filozofija nam omogućuje da steknemo „jasno gledište“ na ono stanje stvari koje nas dovodi u nevolje (*FI*, §125), U svakodnevnoj praksi nailazimo na naučne, ali ne nalazimo filozofske probleme. Problemi filozofske gramatike postaju aktuelni tek u slučaju njihove transgresije, kada se naše razmatranje ne odnosi na praktične svrhe. Primeri u filozofiji treba da upute na ove svrhe, jer kada filozof jednoj reči pripisuje određeno značenje, treba da upitamo na koji način se ta reč upotrebljava u uobičajenom značenju. Korist ovog pitanja je u tome što ono ukazuje da utvrđivanje značenja nije ukazivanje na esenciju datog pojma, na nepromenljive karakteristike i fiksiranu referencu koje ima značenje datog pojma. Videćemo da reč upotrebljavamo u širem varijetetu upotrebe i da ona, zavisno od svrha određenih jezičkih igara u kojima se javlja, ima specifičnu funkciju. Uz to, kada se upoređi značenje reči u filozofskom disputu sa njenim svakodnevnim značenjem, može se zapaziti da se reč u raspravi upotrebljava devijantno u odnosu na njenu gramatiku u izvornom jeziku. Tada možemo da uvidimo kako smo bili vođeni lošom analogijom, jednostranim primerom, pogrešnom generalizacijom itd. Upućivanje na običan jezik ne eliminiše problem u potpunosti, ali daje sa svim dobre upute za njegovo razrešavanje.

Pošto se filozofski problemi ne rešavaju uvođenjem nove i poboljšane eksplanatorne teorije, jasno je da filozofija ne napreduje u istom smislu kao i prirodne nauke, utoliko što je nauka kolektivni poduhvat. Filozofija je, prema Vitgenštajnu, aktivnost koju svako mora da vrši za sebe, svaki je individuum, svaka nova generacija mora početi nanovo, tako da je problematična i sama ideja progressa u filozofiji. Ona je zaokupljena problemima koje ima određeni pojedinac u specifičnom kontekstu, tj. u određenom jezičko-socijalnom okruženju. Ovi problemi se mogu ticati više ljudi, mogu da budu „generalizovani“ kao objekat zainteresovanosti jedne grupe i njima može biti zaokupljena filozofska, univerzitetska ili šira javnost, ali terapija i dalje ostaje individualna, okrenuta ka samom pojedincu koji postavlja pitanja.²⁸

²⁸ Kontekstualizaciju i partikularizaciju kao karakteristike Vitgenštajnovne filozofske terapeutike kao puta koji vodi ka oslobođenju od dogmatizma, naglašavaju Bejker (Baker), fon Riht (von Wright) i i Pihler (Pichler). Polifoni i dijaloški karakter Vitgenštajnovih rasprava služi preispitivanju vlastitih predubeđenja subjekta filozofiranja, takvih koja su vremenom učvršćena u dogmatske predstave, u homogeni jezički idiom.

Vitgenštajn je opisao filozofiju kao „rad na sebi“, odnosno kao konverzaciju sa samim sobom, kao (filozofsku) ispovest. Rad na filozofiji je rad na sebi, na načinu na koji posmatramo stvari.²⁹ On je naglašavao da su njegovi radovi u stvari pozivi na razmišljanje i da služe onim osobama koje su se susretale sa nevoljama sa filozofijom, sličnim takvima na koje je i sam nailazio. Ipak, korist koju čitalac ima od filozofije razlikuje se od dobitka od drugih vrsta istraživanja ili sticanih saznanja, kao što je korisnost znanja koju pruža nauka različita od one koje dobijamo od filozofije. Problemi sa kojima se susrećemo pri filozofiranju su, prema Vitgenštajnu, situacioni, odnosno javljaju se tek u određenim okolnostima kada smo naše znanje, naš jezik, preko praktične mere „problematizovali“, i kada smo pri razumevanju naleteli na „granice jezika“. Rezultat filozofskih istraživanja mogu da iskuse jedino osobe koje učestvuju u filozofiranju. Na taj način su posledice filozofije personalizovane i orijentisane *ad hominem*.³⁰

Iz prethodnih stavova vidimo zbog čega su filozofski problemi sasvim neakademske, sasvim lične. Vitgenštajn je težio da pronađe način filozofiranja koji bi mu omogućavao da prestane sa ovom aktivnošću u bilo kojem trenutku. „Pravo otkriće je ono koje me čini kadrim da prekinem filozofiranje kad god ja želim. – Ono koje filozofiji donosi mir, tako da ona više ne bude bičevana pitanjima koja nju samu dovode u pitanje“ (*Fi*, §133). Završetak filozofiranja dovodi do smirenja, onakvo koje je Vitgenštajn već bio iskusio kada se udaljio od filozofije nakon pisanja *Tractatusa*, ali zaustavljanje nije rezultiralo trajnim prekidom filozofiranja, o čemu je u nekoliko navrata sveočio.³¹ Ili se, pak, može tvrditi da mu je njegova filozofija

²⁹ BT 407; *Culture and Value*, str. 16.

³⁰ Ovako razumevanje funkcije filozofije poklapa se sa Hatovim (Hutto), pri čemu on naglašava svoj otkon od striktno terapeutskeg tumačenja Vitgenštajna, smatrajući da se terapeutika odnosi na proceduru, ali ne i na sam cilj filozofije. Bilo bi pogrešno ukoliko bi se terapeutika proglasila za samosvrhovitu i samolegitimišuću, pošto filozofija predstavlja nešto više od eliminisanja „lažnih slika“, iluzija i neodgovarajućih metoda razumevanja (Hutto, D. D., *Wittgenstein...*, str. 218–219). Filozofija doprinosi raščišćavanju intelektualnih prepreka, doduše specifičnih i jezički indukovanih. Ispitivanje, koje je gramatičko u Vitgenštajnovom smislu reči, otklanja nesporazume posmatrajući probleme iz nove perspektive.

³¹ O ovom perseverativnom učinku filozofije na Vitgenštajna zabeležili su u biografskim zapisima Druri (Drury), Ris (Rhees) i i Malkolm (Malcolm).

zaista omogućavala da prekida sa filozofiranjem kad god zaželi, bez obzira što ovo prekidanje nije bilo trajno? Završava se filozofiranje, ali ne i sama filozofija. Prekid filozofiranja ima rasterećujuće blagotvorno dejstvo, ali on se postiže tek uz pomoć filozofske refleksije i nikako drugačije, nikakav spoljašnji prekid (kakav bi bio u slučaju naučne, religijske, ideološke ili vulgarnopraktične „negacije“ filozofije), niti unutrašnji (recimo, u naturalističkom redukcionizmu ili semantičkoj analizi svakodnevnog jezika) nije zadovoljavajući. S druge strane, podesno filozofiranje, koje je moguće zaustaviti i „obuzdati“, više nije u opasnosti da bude stalno pod pretnjom dovođenja u pitanje. Filozofija postaje jedna od aktivnosti koja je, iako neiscrpna, ujedno i konačna: kako Vitgenštajn govori, ona se ne bavi problemom, već problemima, ne ograničava se na jednu metodu, nego uvodi niz raznovrsnih postupaka. Filozofija ne bi nestala zajedno sa nestankom pitanja koja joj ne daju mira. Nasuprot poduhvatu svekolikog prevladavanja metafizike jedinstvenom jezičkoanalitičkom metodom, kritika filozofije se, prema Vitgenštajnu, ostvaruje pojedinačnim konačnim aktima. Zbog toga Vitgenštajn govori o *Istraživanjima* kao o „albumu“, kroz koji se pregleda mnoštvo primera, analogija, dijaloga, jezičkih dosetki, pa čak i viceva.

Pošto neprestano nailazi na probleme koji se ne mogu rešavati konvencionalnim teorijskim postupcima, filozofija može da ih se oslobađa jedino parcijalno: „Ispravnije bi bilo ukoliko bi neko rekao: problemi su rešeni (brige, teškoće otklonjene), ne *jedan* problem. (..) ‘ali onda nikad nećemo stići do kraja našeg posla!’ Naravno da nećemo, jer on nema kraja“ (*BT*, 431; *Zettel*, §447). Rad na filozofiji, prema tome, nema kraja, jer će jezik nastaviti da nas zbunjuje, jer naši primeri i analogije, kao protivsredstva ovoj konfuziji, mogu da se pokažu neadekvatnima i mogu, štaviše, biti izvor novih zabluda. Neispravan način mišljenja uglavnom je duboko ukorenjen, on može da se transformiše u novu neispravnost, da mutira na način na koji ga je teško otkloniti. Procedura nivelisanja filozofskih zabluda mora da bude složena, višestrana i zahtevna kritika, ona dolazi posle mnogo promišljanja, traži dug period pažljivih gramatičkih ispitivanja. Ovo su razlozi zbog kojih samo celovita reorijentacija vodi ka raščaravanju, kao oslobađanju od slike koja nas je „zarobila“.³²

³² Up *Fi*, §115, kao i Fogelin, R. J., „Wittgenstein’s Critique of Philosophy“, str. 35.

Može li sam Vitgenštajn da tvrdi kako je njegova filozofija oslobođena svega što zamera prethodnim filozofijama, da nije upotrebljena nijedna olaka analogija, pogrešno kategorizovanje izraza, neprirodno i dislocirano korišćenje pojmova, niti jedna konceptualna konfuzija? Kasni Vitgenštajn zamenjuje metaforu slike metaforom oruđa. Može li ova metafora da bude „zloupotrebljena“, da započne sa navođenjem na krivi put? Naravno, reč je o o tome da su ljudske osobe te koje koriste metafore, analogije i slike, kao što filozofska terapija može biti upotrebljena na privremeno raščišćavanje razumevanja, ali kasnije (možda kroz potiskivanje) može da ima negativan efekat stvaranja još većih metafizičkih problema. Ispravno filozofiranje omogućuje nam da se zaustavimo sa aktivnošću filozofiranja kad god to poželimo – ali sve do pojavljivanja novog filozofskog problema, što je, s obzirom na kompleksnost i neodređenost jezika i našu spontanu nesuzdržanost od metafizičkih zaključaka, gotovo neizbežno.

Literatura

- Baker, G., and Hacker, P. M. S., *Wittgenstein: Understanding and Meaning, Part 1: Essays, str. 1*. Blackwell Publishing, Malden–Oxford–Carlton, 2005.
- Cook, J. W., „Bouwisma on Wittgenstein’s Philosophical Method“, *Philosophical Investigations*, 31, 4, October 2008.
- Fogelin, R. J., „Wittgenstein’s Critique of Philosophy“, u: *The Cambridge Companion to Wittgenstein*, Sluga, H, i Stern, D. G. (prir), Cambridge University Press, Cambridge, 1996.
- Hutto, *Wittgenstein and the End of Philosophy: Neither Theory nor Therapy*, Basingstoke and New York, 2006.
- Kahane, G., Kanterian, E., and Kuusela, O., „Introduction“, u: *Kahane, G., Kanterian, E., and Kuusela, O. (prir), Wittgenstein and his Interpreters: Essays in Memory of Gordon Baker*, Blackwell Publishing, Malden–Oxford–Carlton, 2007.
- Kant, E., *Kritika čistoga uma*, Nakladni zavod Matice hrvatske, Zagreb, 1984.
- Kenny, A., „“Philosophy States only What Everyone Admits”“, u: *Wittgenstein at Work: Method in the Philosophical Investigations*, Ammereller, E. i Fischer, E. (prir), Routledge, London – New York, 2004.
- Kenny, A., *The Legacy of Wittgenstein*, Basil Blackwell, Oxford, 1984.

- Pears, D., *The False Prison*, vol. 2, Oxford University Press, Oxford, 1988.
- Šopenhauer, A., *Svet kao volja i predstava*, Matica Srpska, Novi Sad, 1981.
- Stroll, A., *Wittgenstein*, Oneworld Publications, Oxford, 2002.
- The New Wittgenstein*, Crary, A. i Read, R. (prir), Routledge, London–New York, 2003.
- Wittgenstein, L., *Blue and Brown Books*, Basil Blackwell, Oxford, 1958.
- Wittgenstein, L., *Culture and Value*, University of Chicago Press, Chicago, 1980.
- Wittgenstein, L., *Filozofska istraživanja*, NOLIT, Beograd, 1980.
- Wittgenstein, L., *Philosophical Grammar*, Basil Blackwell, Oxford, 1974.
- Wittgenstein, L., *Remarks On The Foundations of Mathematics*, Basil Blackwell, Oxford, 1998.
- Wittgenstein, L., *The Big Typescript: TS 213*, Blackwell Publishing, Malden–Oxford–Carlton, 2005.
- Wittgenstein, L., *Tractatus logico-philosophicus*, Veselin Masleša, Sarajevo, 1987.

Michal Sládeček

BEFORE AND AFTER THE INVESTIGATIONS:
WITTGENSTEIN ON THE ORIGIN AND END OF PHILOSOPHY

Summary

This paper points to the relation between Wittgenstein's position and Kant's transcendental dialectics with regard to the nature of philosophical problems and their roots in language, thinking and affinities of humans. Related to this, there is the question of function of philosophy which involves the removal of these problems, according to both authors. The author supports the thesis that, when it comes to Wittgenstein, it cannot be discussed about the end of philosophy if he considers that there is the natural affinity towards philosophical errors, the cause of which is the complexity of language. Therefore, the author criticizes the view according to which Wittgenstein speaks about antiphilosophy, that is, about the negative meaning of philosophical thought.

Keywords: Wittgenstein, philosophical problems, grammar, Kant, transcendental dialectics.